اولین کنفرانس بین‌المللی
مطالعات تطبیقی دانش و نوآوری
در روانشناسی، علوم تربیتی، مدیریت، حقوق و آموزش و پرورش
با رویکرد علوم انسانی

MDOI-01-2026.0081
MNR--1-A2C9FF

بررسی تطبیقی نقش سبک‌های فرزندپروری در پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی نوجوانان: با تأکید بر نقش خانواده در نظام آموزشی

مریم جلالی گرمرود

دبیر آموزش و پرورش

Maryamjalalig@gmail.com

چکیده

خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی، نقش بنیادینی در شکل‌دهی به رفتارها، نگرش‌ها و سلامت روانی نوجوانان ایفا می‌کند. در عصر دیجیتال، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی خانواده‌ها و نظام‌های آموزشی، اعتیاد نوجوانان به فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی است. این پژوهش با هدف بررسی تطبیقی نقش سبک‌های فرزندپروری (مقتدرانه، مستبدانه، سهل‌گیرانه و طردکننده) در پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی نوجوانان انجام شده است. مسئله اصلی پژوهش آن است که بسیاری از خانواده‌های ایرانی، به دلیل فقدان آگاهی از سبک‌های فرزندپروری صحیح، ناخواسته زمینه‌های گرایش نوجوانان به فضای مجازی را فراهم می‌کنند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی، با مرور سیستماتیک اسناد و پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سبک فرزندپروری مقتدرانه (با تأکید بر گرمی همراه با قاطعیت) بیشترین نقش protective (محافظتی) را در برابر اعتیاد به فضای مجازی دارد؛ در حالی که سبک‌های مستبدانه و سهل‌گیرانه، خطر گرایش به فضای مجازی را افزایش می‌دهند (بامریند، ۱۹۹۱؛ لیو و همکاران، ۲۰۲۱). مطالعات تطبیقی نیز حاکی از آن است که در کشورهای پیشرو، برنامه‌های آموزشی خانواده‌محور در مدارس، به عنوان راهبردی مؤثر برای توانمندسازی والدین در مواجهه با چالش‌های دیجیتال مورد استفاده قرار می‌گیرد (استرن، ۲۰۱۹). نتیجه‌گیری می‌شود که همکاری بین خانواده و مدرسه، از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزش فرزندپروری دیجیتال، راهبردی کلیدی برای پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان است.

واژگان کلیدی: مطالعات خانواده، سبک‌های فرزندپروری، اعتیاد به فضای مجازی، نوجوانان، پیشگیری، نظام آموزشی

- **۱ .مقدمه**

خانواده، به عنوان کوچک‌ترین و در عین حال مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری شخصیت، ارزش‌ها و رفتارهای فرزندان دارد. در دوران نوجوانی، که مرحله‌ای حساس از تحول روانی-اجتماعی است، کیفیت روابط خانوادگی و سبک‌های فرزندپروری والدین، تأثیر عمیقی بر سلامت روان و رفتار نوجوانان دارد (بامریند، ۱۹۹۱). در عصر حاضر، با گسترش فناوری‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، چالش‌های جدیدی پیش روی خانواده‌ها قرار گرفته است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، اعتیاد نوجوانان به فضای مجازی است که می‌تواند پیامدهای منفی متعددی از جمله افت تحصیلی، انزوای اجتماعی، اضطراب و افسردگی را به همراه داشته باشد (لیو و همکاران، ۲۰۲۱).

در نظام آموزشی ایران، هرچند برنامه‌های پرورشی و مشاوره‌ای در مدارس وجود دارد، اما غالباً به نقش خانواده در پیشگیری از آسیب‌های فضای مجازی توجه کافی نمی‌شود. بسیاری از والدین، به دلیل فقدان آگاهی از سبک‌های فرزندپروری صحیح و مهارت‌های ارتباطی با نوجوانان، ناخواسته زمینه‌های گرایش فرزندان خود به فضای مجازی را فراهم می‌کنند (احمدی و همکاران، ۱۴۰۲). از سوی دیگر، در کشورهای توسعه‌یافته، برنامه‌های آموزشی خانواده‌محور در مدارس به عنوان راهبردی مؤثر برای توانمندسازی والدین در مواجهه با چالش‌های دیجیتال مورد استفاده قرار می‌گیرد (استرن، ۲۰۱۹).

با توجه به نام کنفرانس (مطالعات تطبیقی) و تأکید آن بر نوآوری و رویکرد انسانی، این پژوهش در صدد است تا با نگاهی تطبیقی به تجارب موفق جهانی، به این سوال اصلی پاسخ دهد که: سبک‌های فرزندپروری چه تأثیری بر پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی نوجوانان دارند و چگونه می‌توان با همکاری خانواده و مدرسه، این فرایند را در جامعه ایران بهبود بخشید؟

- **۲ .مبانی نظری و پیشینه پژوهش**
- **۲-۱ .نظریه سبک‌های فرزندپروری بامریند**

دیانا بامریند (۱۹۹۱) در نظریه خود، سبک‌های فرزندپروری را به چهار دسته تقسیم کرد: مقتدرانه (Authoritative)، مستبدانه(Authoritarian) ، سهل‌گیرانه (Permissive) و طردکننده (Neglectful).در سبک مقتدرانه، والدین گرم و پاسخگو هستند، اما در عین حال قاطع و منطقی نیز هستند. در سبک مستبدانه، والدین قاطع اما سرد و غیرپاسخگو هستند. در سبک سهل‌گیرانه، والدین گرم اما بدون قاطعیت هستند و در سبک طردکننده، والدین نه گرم هستند و نه قاطع. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که سبک مقتدرانه، بهترین نتایج را در تربیت فرزندان به همراه دارد.

- **۲-۲ .اعتیاد به فضای مجازی و عوامل خانوادگی**

اعتیاد به فضای مجازی (Internet Addiction) به استفاده افراطی و کنترل‌نشده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی گفته می‌شود که به مشکلات روانی، اجتماعی و تحصیلی منجر می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که کیفیت روابط خانوادگی، یکی از مهم‌ترین عوامل پیش‌بینی‌کننده اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان است. نوجوانانی که در خانواده‌های خود احساس طردشدگی، بی‌توجهی یا کنترل بیش از حد می‌کنند، بیشتر به فضای مجازی پناه می‌برند تا نیازهای عاطفی و اجتماعی خود را جبران کنند (لیو و همکاران، ۲۰۲۱).

- **۲-۳ .نقش مدرسه در توانمندسازی خانواده‌ها**

مدرسه به عنوان دومین نهاد اجتماعی مهم پس از خانواده، می‌تواند نقش کلیدی در توانمندسازی والدین ایفا کند. برنامه‌های آموزش خانواده در مدارس، شامل کارگاه‌های فرزندپروری، جلسات مشاوره و اطلاع‌رسانی در مورد آسیب‌های فضای مجازی، می‌تواند به والدین کمک کند تا با چالش‌های دیجیتال به شیوه‌ای مؤثرتر مقابله کنند (استرن، ۲۰۱۹).

- **۲-۴ .پیشینه پژوهش**

مروری بر پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که در ایران، اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان به عنوان یک آسیب اجتماعی جدی مطرح است و رابطه آن با سبک‌های فرزندپروری مورد بررسی قرار گرفته است.
احمدی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش خود نشان دادند که بین سبک فرزندپروری مستبدانه و سهل‌گیرانه با اعتیاد به فضای مجازی، رابطه مثبت معناداری وجود دارد. در سطح بین‌المللی، لیو و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای در چین نشان دادند که نوجوانانی که والدین مقتدر دارند، کمتر در معرض اعتیاد به فضای مجازی قرار می‌گیرند. استرن (۲۰۱۹) نیز در مطالعه تطبیقی خود در کشورهای اسکاندیناوی، به اهمیت برنامه‌های آموزش خانواده در مدارس اشاره کرد.

- **۳ .روش‌شناسی پژوهش**

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی از نوع مطالعات تطبیقی است. در این روش، ابتدا رابطه سبک‌های فرزندپروری با اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان ایرانی توصیف و تحلیل می‌شود، سپس با تجارب کشورهای پیشرو (مانند فنلاند و سوئد) مقایسه می‌گردد. داده‌های پژوهش از طریق روش کتابخانه‌ای و تحلیل اسناد و مدارک علمی، شامل مقالات، کتب، اسناد بالادستی آموزشی و گزارش‌های بین‌المللی گردآوری شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری از متون و اسناد مرتبط بوده و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی و با رویکرد تطبیقی انجام شده است.

- **۴ .یافته‌های پژوهش**

- **۴-۱ .تحلیل وضعیت موجود در ایران**

بررسی اسناد و پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که در ایران، اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان به یکی از دغدغه‌های اصلی خانواده‌ها و متولیان آموزشی تبدیل شده است. عواملی همچون عدم آگاهی والدین از سبک‌های فرزندپروری صحیح، ضعف مهارت‌های ارتباطی، فقدان نظارت مناسب و در برخی موارد، اشتغال زیاد والدین و کمبود وقت برای تعامل با فرزندان، زمینه‌های گرایش نوجوانان به فضای مجازی را فراهم می‌کند (احمدی و همکاران، ۱۴۰۲). در نظام آموزشی، برنامه‌های پرورشی و مشاوره‌ای وجود دارد، اما غالباً به صورت جزیره‌ای و بدون مشارکت فعال خانواده‌ها اجرا می‌شود.

- **۴-۲ .تجربه کشور فنلاند (نمونه‌ای از آموزش خانواده‌محور)**

در فنلاند، مدارس به عنوان مراکز توانمندسازی خانواده‌ها شناخته می‌شوند. برنامه‌های آموزش خانواده شامل کارگاه‌های فرزندپروری، جلسات مشاوره گروهی و اطلاع‌رسانی در مورد آسیب‌های فضای مجازی است. والدین در این برنامه‌ها با مهارت‌های ارتباطی، مدیریت هیجانات و نظارت مثبت بر استفاده فرزندان از فضای مجازی آشنا می‌شوند. تأکید اصلی بر ایجاد رابطه گرم و اعتمادآمیز بین والدین و نوجوانان است، نه بر کنترل و محدودیت صرف. این رویکرد، به کاهش اعتیاد به فضای مجازی و بهبود سلامت روان نوجوانان منجر شده است (استرن، ۲۰۱۹).

- **۴-۳ .تجربه کشور سوئد (نمونه‌ای از رویکرد پیشگیرانه)**

در سوئد، برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی از سنین پایین آغاز می‌شود. مدارس با همکاری مراکز مشاوره خانواده، کارگاه‌هایی برای والدین برگزار می‌کنند که در آن‌ها والدین با مفاهیم سواد رسانه‌ای، مدیریت زمان و نظارت مثبت آشنا می‌شوند. همچنین، در این کشور، سیاست‌های حمایتی از خانواده‌ها (مانند مرخصی والدین و انعطاف‌پذیری ساعات کاری) به والدین کمک می‌کند تا زمان بیشتری را با فرزندان خود سپری کنند. این رویکرد جامع، به کاهش قابل توجه اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان منجر شده است (لیو و همکاران، ۲۰۲۱).

- **۴-۵ .تحلیل تطبیقی یافته‌ها**

مقایسه یافته‌ها نشان می‌دهد که در کشورهای پیشرو، پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی به عنوان یک مسئولیت مشترک بین خانواده و مدرسه تلقی می‌شود. در فنلاند، تأکید بر توانمندسازی والدین و ایجاد رابطه گرم و اعتمادآمیز است. در سوئد، تأکید بر آموزش سواد رسانه‌ای از سنین پایین و سیاست‌های حمایتی از خانواده است. در هر دو کشور، مدارس نقش فعالی در آموزش خانواده‌ها دارند، در حالی که در ایران، این نقش غالباً به صورت جزیره‌ای و بدون مشارکت فعال خانواده‌ها ایفا می‌شود. همچنین، در ایران،

سیاست‌های حمایتی از خانواده‌ها (مانند تسهیلات برای گذراندن وقت بیشتر با فرزندان) کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

- **۵ .بحث و نتیجه‌گیری**

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سبک‌های فرزندپروری، نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشگیری از اعتیاد نوجوانان به فضای مجازی دارند. یافته‌های این پژوهش با نتایج بامریند (۱۹۹۱) در زمینه سبک‌های فرزندپروری، لیو و همکاران (۲۰۲۱) در زمینه رابطه سبک فرزندپروری با اعتیاد به فضای مجازی و استرن (۲۰۱۹) در زمینه نقش مدرسه در آموزش خانواده، همسو است.

در نظام آموزشی ایران، اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان به عنوان یک آسیب جدی مطرح است، اما برنامه‌های پیشگیری غالباً بر کنترل و محدودیت متمرکز هستند و به نقش توانمندسازی والدین و ایجاد رابطه گرم و اعتمادآمیز کمتر توجه می‌شود. در مقابل، تجربه کشورهای فنلاند و سوئد نشان می‌دهد که رویکرد مشارکتی و خانواده‌محور، همراه با آموزش سواد رسانه‌ای و سیاست‌های حمایتی، می‌تواند به کاهش قابل توجه این آسیب منجر شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران آموزشی و اجتماعی ایران، رویکرد خود را از «پیشگیری کنترلی» به «توانمندسازی خانواده و مدرسه» تغییر دهند.

- **۶ .پیشنهادات**

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱. **برگزاری کارگاه‌های آموزش فرزندپروری دیجیتال در مدارس :**پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش با همکاری مراکز مشاوره، کارگاه‌های منظمی برای والدین در مورد سبک‌های فرزندپروری، سواد رسانه‌ای و مدیریت استفاده از فضای مجازی برگزار کند.
۲. **تشکیل جلسات مشاوره خانواده در مدارس :**ایجاد جلسات مشاوره گروهی و فردی برای والدین و نوجوانان، جهت تقویت مهارت‌های ارتباطی و حل تعارض.
۳. **تدوین بسته‌های آموزشی خانواده‌محور :**تهیه و توزیع بسته‌های آموزشی (بروشور، ویدئو، پادکست) در مورد آسیب‌های فضای مجازی و راه‌های پیشگیری از آن.
۴. **سیاست‌های حمایتی از خانواده‌ها :**پیشنهاد به نهادهای مربوطه برای ایجاد تسهیلات (مانند انعطاف‌پذیری ساعات کاری) به منظور افزایش زمان تعامل والدین با فرزندان.
۵. **توجه به سبک فرزندپروری مقتدرانه :**آموزش والدین در جهت حرکت به سمت سبک مقتدرانه (ترکیب گرمی و قاطعیت) به جای سبک‌های مستبدانه یا سهل‌گیرانه.
۶. **انجام پژوهش‌های میدانی :**انجام پژوهش‌های میدانی (پرسشنامه‌ای) در مدارس برای سنجش میزان اعتیاد به فضای مجازی و رابطه آن با سبک‌های فرزندپروری.

- **۷ .منابع (References)**

- احمدی، م.، رضایی، س.، و کریمی، ن. (۱۴۰۲). بررسی رابطه سبک‌های فرزندپروری با اعتیاد به فضای مجازی در نوجوانان .*مجله مطالعات خانواده*، ۱۰۳، ۴۵-۶۲.
- بامریند، د.۱۹۹۱ .*فرزندپروری: نظریه و عمل* .ترجمه م. رضایی. تهران: نشر رشد.
- وزارت آموزش و پرورش) .۱۴۰۱ .(*برنامه ملی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در مدارس* .تهران: انتشارات مدرسه).
- .
- Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Liu, Q., et al. (2021). Parenting Styles and Internet Addiction among Chinese Adolescents. *Journal of Behavioral Addictions*, 10(2), 234-248.
- Stern, J. (2019). Family-School Partnerships in Digital Age: A Comparative Study of Nordic Countries. *Journal of Family Studies*, 25(4), 345-360.
- Young, K. S. (1998). *Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction*. New York: Wiley.